

грамматических знаний и навыков с помощью использования элементов репродуктивной речи.

Ключевые слова: *грамматические навыки, рецептивные навыки, обучение классическим языкам, виды упражнений.*

Shovkoviy V.N., Dr. in Pedagogical Sc., Prof.
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

Teaching a grammar of classical languages in the context of the theory of the gradual formation of mental actions

The author describes the basic stages of developing of receptive grammatical skills in the context of gradual mental actions formation theory. The basic types of exercises which help to form the skills of singling out a grammatical sign, identifying grammatical forms and syntactic constructions, establishment the values of grammatical forms; strengthen lexical and grammatical knowledge and skills by the use of reproductive speech elements, are proposed.

Keywords: *grammatical skills, receptive skills, teaching classic languages, types of exercises.*

УДК 801.8

Шуляк С.А., к.філол.н., доц.,
Уманський державний педагогічний
університету імені Павла Тичини

ФУНКЦІОНУВАННЯ МІФОЧИСЕЛ У СВІТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

У статті розглядаються символічні значення домінантних міфочисел у системі українських замовлянь. З'ясовується, що ця лексика виконує текстоутворюючу та смислоутворюючу функції. Аналізуються замовляння як тексти, призначені виконувати функцію магічного впливу на довкілля.

Ключові слова: *текст, міфочисло, символічне значення, українські замовляння, домінанта, конотація.*

Дослідженню структурної організації текстів замовлянь присвячені праці О. Потебні, Ф. Зелінського, Н. Познанського, А. Астахової, В. Петрова, В. Соколової, Т. Цив'яна, О. Свиридова,

В. Харитонові, Ю. Мосенкіса, Н. Мечковської, О. Остроушко, О. Павлова та інших мовознавців.

Аналізуючи замовляння, О.А. Остроушко зауважує, що семантико-синтаксична структура будь-якого тексту є поєднанням типового й індивідуального: з одного боку, текст являє собою одну з можливих актуалізацій базового жанрового структурного інваріанту, з іншого – має риси структурної організації, зумовлені конкретною комунікативною ситуацією, комунікативним наміром мовця, тезаурусом мовця й очікуваного адресата тощо [Остроушко 2002, 6].

У замовляннях слово "мислилося так само предметно, як і сам предмет, було такою самою дією, як і сама дія, таким само матеріально означеним, як і сама ознака" [Павлов 1999, 6]. У ситуації застосування замовляння слову надається "право бути Богом, тією єдиною силою, яка здатна подолати будь-яку світову біду й обернути її на користь" [Антонюк 1994, 8].

Ставлення до числа в магічних текстах особливе. Світ чисел у замовляннях – це світ високої прогностичності чисел для "сюжету" і "конфлікту" замовлянь: для розстановки замовних сил, їхньої впливовості та їхньої оцінки [Українські замовляння 1993, 285].

Метою цієї роботи є виявлення найбільш значимих міфочисел, які функціонують у текстах українських замовлянь і встановлення символічних значень досліджуваної лексики.

Кожне число має своє значення і, озвучене в кількості предметів, явищ чи подій, має певну магічну силу.

Число **один (перший)** є початком ліку, а отже має значення "найкращий та найсильніший у допомозі", як-от у замовлянні перелогів: *Первим разом, добрим часом: "Ішла святая Пречистая золотим мостом і стріла на золотім мості **тридев'ять** пахолов..."* [Ви, зорі-зориці 1991, 97].

Одиниця вважається числом першості, а в замовляннях може навіть не називатися, а вживатися опосередковано: *Ось зуб, ось два, ось **три**, ось **чотири** – всі твої, бери* [Ви, зорі-зориці 1991, 126].

Нумерологічний ряд у замовляннях жодним чином не означає простого поштучного нарощування "того ж самого": внаслідок цього в замовляннях інакше трактується й нумерологічний ряд [Українські замовляння 1993, 274]. Словосполучення *друга черниця* в значенні "ще одна" зустрічаємо у шептанні від бешихи, наприклад: *Ішли **три** черниці, і стали їх питати: "Ой що ж ви*

знаєте, від чого помагаєте?" **Одна** каже: я шить вишиваю, **друга** каже: від колючої бешихи помагаю [Ви, зорі-зориці 1991, 163].

Часто зустрічаємо в замовляннях словосполучення **другим** разом, **третім** разом, які підсилюють магічний вплив тексту: *Поможи, Господи, **другим** разом, лучшим часом враз вимовляти... Поможи, Боже, **третім** разом, ліпшим часом враз вимовити* [Ви, зорі-зориці 1991, 102]; *І в **другий** раз, і в Божий час: Господи, поможи на всяке время і на всякий час* [Ви, зорі-зориці 1991, 52].

"**Три**" (як і "два", як і "один") – надзвичайно "дійовий", місткий і універсальний для світової культури символ [Українські замовляння 1993, 281]. Число **три** створює словосполучення з дендролексемами, наприклад *тополя* у текстах на кшталт: *Встаю не благословенна, / Іду не хрещена / Из дверей у двері, / Из воріт у ворота. // Підходжу під ясний місяць, / Під дрібні зірки, / Де в чистім полі / Стоять **три** тополі. // Там вклякаю – / Матір божою благаю: / – Мати Божя, заступнице, / Зніми з мене сухоти й гризоти, / З легень, з печень, / Из серця, з-під серця, / Из білих рук, із босих ніг* [Ви, зорі-зориці 1991, 15].

Найчастіше міфчисло **три** поєднується з лексемами на позначення родинних стосунків, як-от: *Їхали **три** брати: Петро, Павло і святий Гурій* [Ви, зорі-зориці 1991, 95]; *Було **три** брати, та всі вони Кіндрати. / Вони бились і рубались, і назад не оглядались. / Прийшла їхня мати – кров замовляти. / Вода остановилась, у новонародженого (ної) / Кров зупинилась* [Ви, зорі-зориці 1991, 83].

Число **три** в українських замовляннях пов'язане з християнською символікою, наприклад: *хрест, ангел: Лягаю спати – даю Богу знати. / Хрест переді мною, / Бог зі мною. / **Три** хрести, **три** ангели. / Господи, Боже мій, / передаю дух свій, / Ти ж мене помилуй, / Пошли ніченьку спокійну* [Ви, зорі-зориці 1991, 333]; *пречисті: На синьому морі стоїть білий камінь. На тім камені **два** брати січуться, рубаються, великі рани задають – і кров не йде. Стій, кров, як кіл (дубовий). Ой у морі, на камені там сиділи **три** пречисті. Билися, рубалися – і кров не йшла* [Ви, зорі-зориці 1991, 81].

У замовлянні від більма число **три** набуває значення, яке посилює, збільшує святенність: *Їхали **три** купці / **трьома** кіньми, / **трьома** шляхами. / Кінь хвостом махне, / копитом заб'є, / язиком злиже – / більмо з ока злізе* [Ви, зорі-зориці 1991, 134].

Цифра **три** символізує Святу Трійцю і пов'язана з циклом народження, життя і смерті, а в замовляннях найчастіше вживається у значеннях "величний", "помічний", як-от: *Відганяю, заклинаю – / Божими словами, Божими молитвами, / Святою Трійцею, Духом святим! / Життя його благословенне на віки віків! / Потішаю радістю, веселістю, / Бо Бог дає кріп кість на віки віків! / Амінь!* [Ви, зорі-зориці 1991, 26].

Числа **чотири** та **п'ять** зустрічаємо в замовляннях на позначення частин тіла (наприклад, у собаки): *Біг собака через міст, / Чотири лапи, п'ятий хвіст, / Схопив вавку та й поніс* [Ви, зорі-зориці 1991, 214].

Дай, Господи, тяжкого врага закласти / На всі чотири часті [Ви, зорі-зориці 1991, 319]. У цьому замовлянні словосполучення на всі **чотири** часті пов'язане з особливостями матеріального сприйняття, а саме з наявністю чотирьох сторін світу.

Число **сім** вважається священним, адже за **сім** днів було створено світ. Частота повторів у замовляннях цього числа вказує на його важливість для людини, наприклад: *Ішло сім попів, несло по сім ціпів, ішло сім попів, несло по семи грабель, ішло сім попів, несло по семи лопат, ішло сім попів, несло по семи метел, зостріли бешиху водяну, вітряну і пристрітну на рабу Божому (ім'ярек)* [Ви, зорі-зориці 1991, 161].

Не завжди в українських замовляннях міфочисло **сім** несе позитивні конотації, як-от є показником кількості дочок Іродових: *Під дубом Маврійським / Стояли святії архангели – / Гавриїл, Уріїл і Суріїл. / І бачили вони, як виходило з моря / Сім простоволосих жінок. / Святії архангели підійшли до їх / І розпитувались: хто вони такі? / вони їм поодвічали: / "Єсть ми дочері Іродови, / А йдем ми на хрестьянськую кость ломить"* [Ви, зорі-зориці 1991, 65].

Число **дев'ять** тісно пов'язане з числом три, адже **дев'ять** – це три рази по три, а це значить, що **дев'ятка** втричі збільшує і без того надзвичайну силу трійки, наприклад у замовляннях проти золотухи: *Мав жовнар / Дев'ять синів / Мала жовнарка / Дев'ять доньок...* [Ви, зорі-зориці 1991, 155]; від душі: *Мав душар дев'ять синів / Мала душарка дев'ять донек: / Сваталися, лагодилися, / Містилися – не помістилися, / Розійшлися, розтеклися, / Як розтікаєся віск на вогні* [Ви, зорі-зориці 1991, 153].

У замовляннях число **дев'ять** набуває негативної конотації, позначаючи "**дев'ять** поганих дівчиців", як-от: *Ішов Христос*

золотим конем і ізстрітив **дев'ять** поганих дівчиців, а в тих дівчиц погані очища [Ви, зорі-зориці 1991, 58]. На "**дев'ятий** колос" відправляють захворювання, наприклад: *Волос, волос, іди на дев'ятий колос! Я тебе прошу, я тебе вимовляю з рук, з ніг, з очей, з плечей, з усіх сімдесяти жил* [Ви, зорі-зориці 1991, 172].

Цікаве поєднання у замовлянні від недуги словосполучення **дев'ятьма птахами-перваками** та ін., адже *первак* – це той, який перший від матері. Значить недуга вимовляється з дев'ятикратною силою, наприклад: *Буду тебе карати / Дев'ятьма птахами-перваками, / Дев'ятьма індиками-перваками, / Дев'ятьма гусаками-перваками, / Дев'ятьма качурами-перваками, / Дев'ятьма півнями-перваками, / Дев'ятьма курами-перваками, / Дев'ятьма звірами-перваками, / Дев'ятьма биками-перваками, / Дев'ятьма кіньми-перваками, / Дев'ятьма псами-перваками, / Дев'ятьма котами-перваками, / Дев'ятьма голками буду колоти, / Дев'ятьма косами буду стинати, / Дев'ятьма серпами буду зрізати. / Якби лиха не мав / роджений, хрещений (Федір). / Як не може доступити диявол до хреста, / Так не може доступити хвороба до (Федора)* [Ви, зорі-зориці 1991, 24]. Число **дев'ять** виявляє значення постійності та циклічності, як-от у наведеному вище прикладі.

У молитві від перелогів зустрічаємо число **дванадцять**: *Було в нас дванадцять злодіїв лютих, дванадцять перелог...* [Ви, зорі-зориці 1991, 98], а в замовлянні, як-от: *Їхала темна ніч на вороних конях. / Тридцять коней, тридцять стремел, / тридцять молодцьов* [Ви, зорі-зориці 1991, 195] число **тридцять** у значенні "багато".

"Велике" число **сімдесят** несе значення "дуже багато", "всі" у замовляннях на кшталт: *На морі стоїть дуб, а на дубі сидить сокіл. Прилетіла змія, хоче з'їсти сокола. "Стій, змію, не їж мене, їж (Мартининых) сімдесят болячок, сімдесят гарачок, сімдесят уроків, сімдесят пристіток, сімдесят питток, і вітряних, і водяних, і заспаних, і насланих, і чоловічих. І дівчачих, і жіночих, і парубочих", – я вас усіх знаю і поіменно називаю, й виговорюю, із ніг, з плечей, з костей, з рум'яного лиця, із щирого серця, мої слова – господня поміч. Другим разом, Божим вказом* [Ви, зорі-зориці 1991, 53].

У шептанні від ярости, де спочатку шептуха проказує молитву "Отче наш" й тоді каже: *Господи, помози, дай, Боже, час добрий рабові Божому (їмення тієї особи, якій шепчуть) вишептатъ, викликать ятрість з її (чи його) рук, з її очей, з її ніг, з її голови, з її*

плечей, 77 сугавів [Ви, зорі-зориці 1991, 30] міфочисло **сімдесять сім** набуває значення "всі" у словосполученні *77 сугавів*. Наведемо ще подібні приклади замовлянь: *Є сімдесять сім сугав – / Из усіх вимовляю, / Из усіх визиваю, / На пущі засилаю; / Там одпочивай, / Хрещеному (Григорію) волю дай* [Ви, зорі-зориці 1991, 43]; *Не я визивала, / Не я викликала, – Визивала, / Викликала / Святиця, / Дівиця, – Сімдесять і сім!* [Ви, зорі-зориці 1991, 112].

Беручи до уваги те, що треба прощати ворогів своїх **сімдесять сім** разів, у замовляннях від трясовиці також подибуємо це число: *Ішов Св. Аврам путем, зустрічає він 77 трясовиць. / – Куди ви ідете, 77 трясовиць? / – Ідемо ж ми на Білу Русь людей мордувати, і тілом труждати, і кості ломати, і кров морити. / – Сину мій, Самсоне, побіжи, возьми залізную шину та розпечи і розжени тіх 77 трясовиць, нехай вони тіла не труждають, костей не ламають, кров не морять* [Ви, зорі-зориці 1991, 68].

У принципі всяку непарність, "лишку" світова архаїка схильна ототожнювати з невпорядкованим, нестійко-динамічним, а тому небезпечним "лихим" началом [Українські замовляння 1993, 278], тому й число **сімдесять сім** є переліком усього негативу, якого необхідно позбутися, наприклад: *Ісус Христос Спаситель, спаси і сохрани / Нарожденного, хрещеного (Трохима) / У дорозі, в праці, в любові, / Від усякого горя, мук, / Страждань, бідувань, / Від усяких клопотів, скорботів, / Від усяких ножів, мечів, / Від усяких мимоходів, переходів, / Від усяких ляків, переляків, / Від усяких хороб, / Від злоторних вітрів: / Їх є сімдесять сім – летючі й біжучі* [Ви, зорі-зориці 1991, 32].

Подібних конотацій набуває число **сімдесять сім** поряд з числом **двадцять чотири**, хоч воно і парне, в замовлянні на кшталт: *...З крижей, з-під крижей, / Стовбняки відвертати, / Сімдесять сім малярій не знати, / Двадцять чотири вітри / Из смертельними відвертами не чути, / Славу і здоров'я мати, / Чисту постіль, як у Господа Бога, / Божої матері мати. // Лежати – не лежати, / Хвороби не знати!* [Ви, зорі-зориці 1991, 20].

Лічити необхідно для того, щоб в потрібному (визначеному, "відзначеному") місці рахунок перервався [Українські замовляння 1993, 274], як-от у замовлянні від чорної хвороби: *Зробив ти на два, а я відробляю на три, відробив на три, а я відробляю на чотири, відробив на п'ять, а я відробляю на шість, відробляю на сім, відробляю після на вісім і на дев'ять від його двора, від його худоби, за нього самого* [Ви, зорі-зориці 1991, 143].

Зворотний лік (у бік зменшення) так само має магічну силу: "зменшення наявності", "зменшення буття", тобто вигнання з буття. Такою є нумерологічна процедура вигнання хвороб і напастей у замовляннях: лік ведеться від "багато" (звичайно сім) до жодного [Українські замовляння 1993, 275]. Наведемо приклад ліку від **дев'яти**: *Був собі чоловік. Жовмер – Гилка. Мав собі дев'ять жінок. Жовмериць. Всі дев'ять пішли в куці. Пішло 9 – вийшло 8, пішло 8 – вийшло 7, пішло 7 – вийшло 6, пішло 6 – вийшло 5, пішло 5 – вийшло 4, пішло 4 – вийшло 3, пішло 3 – вийшло 2, пішло 2 – вийшла одна, пішла одна – не вийшла й жодна. Норицю вимовляю, самицю вимовляю, залізницю вимовляю і на нетра відправляю. Є вас 77, сімдесят сім, вимовляю вас зовсім!* [Ви, зорі-зориці 1991, 154].

У молитві від трясовиці: *Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь. Ішов Святий Пахнутій путем, і навстрічу йому дванадцять дівиць-красавиць, царя Ірода дочки, і воспросив їх Святий Пахнутій: "Що ви за дівиці?" Отвіщали они йому: "Ми царя Ірода дочечки". – "Куди ідете?" – "Ми ідем людей мучить, сушить, знобить, рожжигать, іменем звать нас: **перва** огненная, **друга** то же, **третья** легчає, **четверта** гнутная, **п'ята** ломотная, **шоста** жовтая, **седмая** скорпія, **осьмая** сухая, **дев'ята** знобая, **десята** синяя, **одинадцята** пухлая, **дванадцята** глухота і дневная, **сестра** їх старійшая, моторнійшая і проклятіішая". І взяв Святий Пахнутій жезл свій, і взяв, по одній парі брав, і кожної дівиці по **семидесяти** ран давав...* [Ви, зорі-зориці 1991, 69] нумерологічний ряд набуває тривожно-амбівалентних значень.

Отже, в українських замовляннях числа першого десятка від одного до трьох є обов'язково символічними, на відміну від чотирьох, п'яти, шести, восьми. Числа від десяти мають за основу символіку простого числа, але символічні не всі. Числа сім, дванадцять, сімдесят, сімдесят сім набувають значення "багато", "межа зліченності", стаючи синонімами у багатьох текстах замовлянь. Міфочисла, поєднуючись з іншими лексемами, виконують текстоутворюючу та смислоутворюючу функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В.Г. Замовляння в мовноінтонаційній системі української народної поезії та побутовому вжитку: Автореф. дис... канд. філол. наук. – К., 1994. – 24 с.
2. Ви, зорі-зориці... Українська народна магічна поезія: (Замовляння) / Упоряд. М.Г. Василенко, Т.М. Шевчук; Передм. М.Г. Василенка. – К.: Молодь, 1991. – 336 с.

3. Вербальна магія українців / Вст. сл. Л. Дунаєвська; авт. передм. О. Павлов; упоряд. та прим. Т. Полковенко, В. Фісун. – К.: Бібліотека українця, 1998. – 98 с.

4. *Остроушко О.А.* Семантико-синтаксична структура текстів українських заговлянь / Оксана Андріївна Остроушко: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2002. – 24 с.

5. *Павлов О.Д.* Заговляння як вербальна магія / Павлов О.Д. Автореф. дис... канд. філол. наук. – Київ, 1999. – 28 с.

6. Українські заговляння / упоряд. Н. М. Москаленко ; автор передмови та коментаря М. О. Новикова. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13

Шуляк С.А., к.філол.н., доц.,
Уманский государственный педагогический
университет им. Павла Тычины

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ МИФОЧИСЕЛ В МИРЕ УКРАИНСКИХ ЗАГОВОРОВ

В статье рассматриваются символические значения доминантных мифочисел в системе украинских заговоров. Выясняется, что эта лексика исполняет текстоформирующую и смыслоформирующую функции. Анализируются заговоры как тексты, предназначенные исполнять функцию магического влияния на окружающих.

Ключевые слова: текст, мифочисло, символическое значение, украинские заговоры, доминанта, коннотация.

Shulyak S.A., Cand. of Philol. Sc., Assoc. Prof.
Pavlo Tychyna Uman National Pedagogical University

FUNCTIONING OF MYTHOFIGURES IN THE WORLD OF UKRAINIAN CHARMS

Symbolic meanings of the dominant mythofigures in the system of Ukrainian charms are considered in the article. This lexicon turns out to perform the text-forming and sense-forming functions. Charms are analyzed as the text intended to perform the functions of magical influence on the surroundings.

Key words: text, mythofigure, symbolic meaning, Ukrainian charms, dominant, connotation.